

VALENTIN VASILIEV, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, 185 p. + 27 pl.

Dedicându-se de mulți ani cu precădere problemei, atît de dezbătute și de controversate. a prezenței efective a sciților pe teritoriul României, domeniu în care a întreprins cercetări și a publicat o serie de studii de mai mică amploare, studiind totodată în muzeele din U.R.S.S. materialele specifice scitice, autorul a înmănușiat acum într-o lucrare de sinteză toate datele problemei enunțate în titlu. Planul lucrării este foarte judicios întocmit, debutînd printr-o scurtă precizare a importanței problemei pentru buna cunoaștere a Hallstattului mijlociu în România, urmată de un scurt istoric al cercetărilor și de precizarea caracteristicilor acestei perioade în Transilvania. Apoi, după o serie de considerații istorice asupra lumii scitice nord-pontică, sînt studiate în detaliu necropolele scitice din Transilvania și trăsăturile lor esențiale, stăruindu-se atît cît este necesar asupra ritului și ritualului funerar și trecîndu-se după aceea la studierea diferențelor categoriilor ale inventarului funerar, la încadrarea cronologică și la unele concluzii de ordin istoric.

În legătură cu lumea scitică nord-pontică (din păcate capitolele nu sînt numerotate, așa încît în cele ce urmează vom fi uneori nevoiți să cităm titlurile lor în întregime), autorul împărțesește punctul de vedere al unora dintre cercetătorii sovietici potrivit cărora sciții au locuit nu numai zona stepelor de la nord de Marea Neagră, ci și o bună parte din zona de silvo-stepă de la nordul acesteia, concluzie ce ni se pare justificată, mai ales dacă ținem seama că cele mai multe curgane scitice din a doua jumătate a secolului al VII-lea și din secolul al VI-lea î. e. n. (decî din perioada „arhaică” scitică) se află tocmai în zona de silvo-stepă, în timp ce în stepa nord-pontică propriu-zisă majoritatea curganelor scitice datează din secolele IV—III î. e. n.

În lipsa unor așezări ce pot fi atribuite sciților, se studiază la început necropolele și mormintele izolate de înhumație din secolele VI—V î.e.n. ce pot fi atribuite acestei populații, precizîndu-se că ele sînt concentrate cu precădere în bazinul mijlociu al Mureșului și pe cele două Tirnave, numărul tuturor mormintelor aflate pe teritoriul a 93 de localități fiind de aproximativ 225, deși în această cifră

nu pot fi incluse și unele morminte distruse, așa încît este sigur că mormintele scitice au fost mai numeroase. Majoritatea lor sînt plane (de obicei în gropi simple, de formă relativ dreptunghiulară sau ovală), dar s-au descoperit și înmormintări în tumuli mai vechi, eneolitici, însă despre aceste morminte lipsesc date mai precise. Este totuși interesant de semnalat că și în zona de stepă de la nordul Mării Negre, mormintele scitice arhaice se aflau tot în tumuli eneolitici.

Necropolele scitice din Transilvania descoperite pînă în prezent sînt însă destul de mici — cea mai mare este aceea de la Ciumbud, cu 26 de morminte, în timp ce altele au mai puține (Cipău 19. Blaj 17 etc). Luînd în considerare numărul redus al mormintelor de copii, autorul este de părere că necropolele respective s-au format într-un număr mic de ani, chiar dacă, eventual, comunitățile respective vor fi fost destul de numeroase. Este vorba deci de sălășe sporadice și de o pendulare a unor seminomazi războinici, crescători de vite, ceea ce ar explica și lipsa așezărilor. Trecînd apoi la analiza raportului numeric dintre mormintele de bărbați, femei și copii, autorul arată că numărul acelor de bărbați este sensibil mai mic decît al acelor de femei, consecință tocmai a caracterului seminomadic și războinic al populației, concluzie ce poate fi considerată sprijinită și prin numărul relativ mare de morminte izolate.

Ritul funerar al înhumației și inventarul mormintelor sînt dovezi certe pentru apartenența acestora unei populații alogene, fiind știut că în Hallstatt ritul funerar al populației autohtone traco-dace era incineratia. Excepțiile din Românie, constituite de necropola plană de la Stoicani și de acelea tumulare din sud-vestul Olteniei nu infirmă această constatare de ordin general; și dacă ne bucurăm că autorul este de acord cu atribuirea acestora din urmă a unei enclave ilirice, ne exprimăm numai surprinderea că el nu a menționat că această interpretare ne aparține nouă, căci alți cercetători au atribuit și aceste necropole populației autohtone traco-gețice.

În privința ritualului funerar, se arată că marea majoritate a mormintelor scitice de înhumație conțineau schelete întinse pe spate,

numai foarte puține (cinci, dintre care numai trei certe) conținând schelete chircite. Orientarea scheletelor este constantă numai în cîteva necropole (Ciumburd, Blaj, Teiuș etc), dar orientarea diferită a scheletelor se întîlnește și în necropolele scitice din U.R.S.S., așa încît ea nu înfirmă apartenența mormintelor respective la lumea scitică. O particularitate rituală, care confirmă și ea că este vorba de morminte scitice, o constituie granulele de realgar, de ocru, de cretă și de cărbune, oasele de la ofrandele de carne și modul de depunere al inventarului în morminte. Studiarea acestui ultim aspect li îndreptățește pe autor să afirme că ritualul apare foarte unitar în Transilvania și nu se deosebește întru nimic de cel scitic de la nordul Mării Negre.

Puținele morminte de incinerare păstrează unele elemente proprii ritualului celor de înhumare, ele fiind de altfel mai frecvente în necropolele cele mai tirzii; autorul explică acest fapt în chip firesc prin influența tot mai puternică exercitată de populația autohtonă asupra acestei populații străine.

Studiarea inventarului funerar începe cu ceramica, prezentă în toate mormintele scitice din Transilvania. Ea se rezumă la cîteva forme și are un decor foarte simplu, influența hall-statiană manifestîndu-se puternic; ceașca tronconică cu toartă supralnățată este forma predominantă, după care urmează vasele bitronconice. Totuși în mormintele timpurii apar și forme ceramice specifice lumii scitice nord-pontice.

Trecînd la studiul armelor specifice scitice, autorul începe cu săgețile de bronz, precizînd existența a șapte variante, dintre care cele mai caracteristice și mai numeroase sînt acelea cu trei aripioare; pentru fiecare variantă este precizată și cronologia ei, în funcție de datele cunoscute în mormintele scitice de la est de Nistru: unele variante se înscriu începînd din a doua jumătate a secolului al VII-lea, iar altele sînt databile din secolul al VI-lea pînă în a doua jumătate a secolului al IV-lea î. e. n. Săgețile de fier sînt mai puține și se găsesc în general în mormintele arhaice, iar cele de os, și mai rare (ca și în nordul Pontului), se întîlnesc întotdeauna în asociație cu cele de bronz sau de fier. În sfîrșit, așa numitele „săgeți cu elice” — puține — nu-și găsesc paralele la scitii nord-pontici, dar autorul precizează că asemenea piese se găsesc totuși în mormintele unor populații nomade de origină răsăriteană.

Strîns legate de folosirea săgeților sînt cunoscutele aplici cruciforme pentru tobe, caracteristice și ele culturii scitice; autorul stabilește și pentru ele o serie de variante, precizîndu-le și cronologia; mai importante sînt desigur acelea cu decor de stil zoomorf scitic, care de altfel s-au descoperit și în aria extracarpatică a României.

— Dar cea mai de seamă categorie de arme scitice este, firește, aceea a pumnalelor de tip *akinakes*, cărora autorul le consacră, pe lîngă o descriere amănunțită, și o detaliată discuție cronologică a diferitelor variante. Cît privește sabia cu antene de la Dobolii de Jos, el înclină spre explicația că antenele reprezintă degete și ghiare stilizate de vultur și datează piesa mai degrabă în secolul al VI-lea decît în prima jumătate a secolului al VI-lea î. e. n. Se știe că în legătură cu caracterul scitic al acestei piese s-au purtat destule discuții, dar socotim că autorul are dreptate cînd o socotește scitică (deși n-ar fi exclus să fi aparținut unui autohton). Așa cum am avut ocazia să subliniem cu alt prilej (*Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 463), pumnalele scitice cu antene în formă de capete de animale și de păsări se cunosc și din Siberia (v. de ex. Gregor Boroffka, *Kunstgewerbe der Skythen*, în vol. I, p. 101—157 [v. p. 123/6—7] din seria *Geschichte des Kunstgewerbes*, de H. Th. Bossert, Berlin, 1928) și ca atare nu e nevoie să vedem în antene rezultatul unor influențe hallstatiene centrale-europene. Pe de altă parte V. V. arată că lungimea mai puțin comună a săbiei de la Dobolii de Jos nu ne poate împiedica să considerăm această piesă drept scitică, deoarece și în nordul Pontului sînt cunoscute săbii lungi de tip *akinakes*. În Transilvania, pînă acum, s-au descoperit 36 săbii — *akinakes*, două fiind în întregime de bronz, celelalte fiind de bronz și de fier.

Sînt trecute apoi în revistă tecile de pumnal, topoarele de luptă (bipene și topoare-ciocane, primele fiind adoptate de scitii în Transilvania de la mediul autohton, deoarece lipsesc din nordul Pontului), și în sfîrșit vîrfurile de lance. Urmează capitolul pieselor de harnașament — atît de firești la un popor de călăreți seminomazi (zăbale, falere, aplici diverse, rozete, verigi, pandantive de tip coșuleț și butoni cu urechiușă), unele dintre aceste categorii fiind larg răspîndite în lumea scitică, deși se întîlnesc și în alte medii etnoculturale.

Un capitol întreg este consacrat obiectelor de podoabă: inele de buclă, mărgeluțe din pastă caloinară, de caloin cu caneluri, de sticlă, de chihlimbar, de bronz și de fier, cochilii Kauri, spirale de bronz, torques, ace de păr, brățări de bronz, precum și unele piese lucrate din metale prețioase (aur, argint, electron): aplici treflate și una dreptunghiulară, faleră calotiformă etc. Capitolul se încheie cu fibulele, piesele de centură și diferite alte piese folosite pentru îmbrăcăminte. Ca de obicei, pentru toate aceste categorii de inventar sînt precizate analogiile, arătîndu-se că foarte multe dintre ele se întîlnesc și în mormintele scitice din nordul Pontului; altele

— de pildă fibulele de tip Glasnac și de tip Donja Dolina — nu sînt, firește, de origine scitică, dar au fost folosite și de sciții din Transilvania.

Dintre „piesele de toaletă și ornamentale”, cele mai caracteristice sînt oglinzile, împărțite de autor în trei tipuri principale, însumînd șapte variante. Primele două tipuri (în care se înscriu variantele cu animale stilizate la mîner — feline, cerbi, berbeci) sînt și după părerea autorului specific scitice, deși multă vreme despre al doilea tip s-a afirmat că ar proveni din atelierele coloniilor grecești de pe malul nordic al Pontului. În schimb al treilea tip — oglinzile cu mîner de fier — ar fi putut fi lucrate chiar în Transilvania. Virfurile de balдахin sînt de asemenea piese specific scitice, ca și cele două aplici animaliere de bronz.

În considerațiile ce urmează despre reprezentările artei animaliere din Transilvania în Hallstattul tîrziu, autorul subliniază cu drept cuvînt că ele sînt cu totul în contrast cu ornamentarea geometrică autohtonă din această perioadă. Pe de altă parte această artă animalieră de esență scito-iraniană dispăre complet în Transilvania în prima jumătate a secolului al V-lea î. e. n.; dacă ea ar fi provenit din coloniile grecești, s-ar fi întîlnit și mai tîrziu. În schimb, arta animalieră din teritoriile extracarpatiche ale României datează în cea mai mare parte de la sfîrșitul secolului al V-lea și în special din secolul al IV-lea î. e. n., așa încît piesele din Transilvania nu pot fi atribuite unei influențe din aceste zone. Sîntem dealtfel de acord și cu punctul de vedere împărțit de autor, potrivit căruia în arta animalieră extracarpatică influența scitică este indiscutabilă, chiar dacă nu poate fi exclusă și o influență iraniană.

Penultimul capitol tratează cronologia descoperirilor scitice din Transilvania, problemă asupra căreia autorul a stăruit dealtfel permanent, cu prilejul fiecărei categorii de materiale studiate în capitolele precedente. Sfîrșitul cetăților hallstattiene fortificate din Transilvania la finele Hallstattului C și la început de D. ca și lipsa depozitelor de bronzuri (frecvente înainte), după începutul perioadei Ha. D. alături de prezența ceramicii canelate și a vaselor bitronconice de factură hallstattiană în unele morminte scitice, constituie, toate, argumente pentru datarea momentului pătrunderii sciților în Transilvania la începutul perioadei Ha. D. Acestea concordă și cu faptul că mormintele în gropi simple și cu inventar sărac sînt caracteristice mai ales grupelor scitice timpurii de la sfîrșitul secolului VII-lea și începutului secolului al VI-lea î. e. n., avînd analogii în inventarul funerar specific perioadei arhaice scitice. Odată stabilit caracterul arhaic al grupului

scitic din Transilvania, autorul trece la precizarea mai în deaproape a datei pătrunderii lui aici. Faptul că în Transilvania lipsesc săgețile rombice prescitate, cimмериene, este socotit hotărîtor pentru concluzia că pătrunderea sciților la vest de Carpații orientali nu a putut avea loc înainte de anul 600 î. e. n. Această mișcare de populație a fost o consecință directă a înfrîngerii sciților în Asia de către mezi, întoarcerea năvălitorilor la nordul Pontului provocînd un adevărat „șoc” și mișcări în lanț. Grupul ajuns în Transilvania (cel mai tîrziu în primele două decenii ale secolului al VI-lea î. e. n.) s-a desprins probabil din zona Teasmin. Dar diferitele categorii de materiale (și în special unele tipuri de săgeți din necropolele tîrzii transilvane) arată că el nu și-a mai continuat existența după mijlocul secolului al V-lea î. e. n., cînd se încheie asimilarea lui de către populația autohtonă. Vechea ipoteză că sciții ar fi fost alungați de celții pătrunși în Transilvania este contrazisă total și de cronologie, deoarece venirea celților este posterioară asimilării sciților de către autohtoni.

În capitolul final, al considerațiilor istorice, autorul începe prin a arăta că originea scito-iraniană a acestui grup, argumentată inițial temeinic de V. Părvan, s-a dovedit întru totul întemeiată, deși acum un deceniu și jumătate Melnikova a negat existența sciților la apus de Nistru, atribuind toate piesele de factură scitică exclusiv influențelor și raporturilor sciților cu populațiile din zona Carpaților. Se știe că și unii cercetători români au adoptat (prea ușor, după părerea noastră) această teză, dar noi am respins-o (v. *Arta preistorică în România*, p. 455) ca neltemeiată. Tot atât de justă se dovedește și părerea lui V. Părvan în legătură cu calea de pătrundere a acestui grup scitic în Transilvania prin Moldova și peste Carpații Orientali, cale indicată și de descoperirile scitice din centrul Moldovei și din zona Neamțului.

Dacă totuși majoritatea necropolelor scitice din Transilvania datează din perioada numită „arhaică”, necropola de la Băița — unde predomină incinerarea — reprezintă faza evoluției locale, finală, a grupului scitic puternic influențat de mediul local traco-dac, ceea ce confirmă întru totul spusele lui Herodot, inclusiv din punct de vedere cronologic (subliniază autorul), potrivit căruia la mijlocul secolului al V-lea î. e. n. agatirșii de pe rîul Maris (Mureș) adoptaseră deja obiceiurile populației locale autohtone. În încheierea concluziilor, autorul insistă din nou asupra caracterului străin al acestui grup și a asimilării lui înainte de mijlocul secolului al V-lea î. e. n. (deși în zona extracarpatică se întîlnesc și morminte scitice din secolul al IV-lea), dovedindu-se astfel viabilitatea culturii autohtone.

Lucrarea se termină cu un repertoriu al descoperirilor scitice din zona intracarpatică a României (99 de localități cu astfel de descoperiri), urmat de o scurtă listă (6 descoperiri) a celor de factură scitică incertă și cu alta (11 descoperiri) a acelor ce trebuie excluse din repertoriul scitic. Urmează lista prescurtărilor folosite în note, o bibliografie selectivă cuprinzând 48 de lucrări (deși, bineînțeles, în lucrare sînt citate infinit mai multe), un rezumat cuprinzător în limba germană (13 pagini cu *peil*), un indice (geografic, de populații și de categorii arheologice) și apoi legendele planșelor (în limbile română și germană) și, firește, lucrarea se încheie cu cele 27 de planșe.

Am stăruit mai îndelung asupra acestei lucrări pentru a scoate în evidență caracterul ei de sinteză completă, în care sînt tratate cu competență și toată profunzimea, potrivit unei metode sigure, toate aspectele puse de problema aleasă de autor.

Cred, dealtfel, că și acei cercetători care mai erau dispuși să minimalizeze importanța istorică a descoperirilor scitice din Transilvania, urmînd-o pe cercetătoarea sovietică Meliucova, vor trebui să accepte fără rezerve concluziile colegului V. Vasiliev, care se suprapun în liniile esențiale acelor formulate acum mai bine de o jumătate de secol de Vasile Părvan, bineînțeles cu toate precizările pe care această cercetare minuțioasă a problemei, în fapt exhaustivă, a tuturor aspectelor ei materiale și a aceluia istoric, le aduce. Ne aflăm într-adevăr în fața unei lucrări valoroase, realizare ce face cinste autorului, care se dovedește perfect documentat în toate problemele privindu-i pe sciti, un arheolog care nu uită nici o clipă că scopul cercetării este reconstrucția istorică, pe care a prezentat-o așa cum se cuvine în această foarte meritorie lucrare.

Vladimir Dumitrescu